

PONOVNA NAVEZAVA DIPLOMATSKIH STIKOV MED
ZVEZNO REPUBLIKO NEMČIJO IN SOCIALISTIČNO
FEDERATIVNO REPUBLIKO JUGOSLAVIJO
TER REAKCIJA NEMŠKE DEMOKRATIČNE REPUBLIKE NANJO

Dušan NEČAK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
e-mail: dusan.necak@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Prispevek zadeva diplomatske odnose med Zvezno republiko Nemčijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo ter Nemško demokratično republiko in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo v poznih šestdesetih letih. Po navezavi diplomatskih odnosov med Zvezno republiko Nemčijo in Jugoslavijo, 30. januarja 1968, je Nemška demokratična republika sprožila diplomatsko ofenzivo s ciljem, da bi jo čim več držav priznalo. Pri tem naj bi ji pomagala Jugoslavija, vendar so se odnosi med državama zaradi češkoslovaških dogodkov avgusta 1968 močno ohladili, odnosi med Zvezno republiko Nemčijo in Jugoslavijo pa razcveteli.

Ključne besede: Nemška demokratična republika, Zvezna republika Nemčija, Socialistična federativna republika Jugoslavija, diplomatski odnosi, Hallsteinova doktrina, Willy Brandt

IL RIPRISTINO DELLE RELAZIONI DIPLOMATICHE TRA LA REPUBBLICA
FEDERALE TEDESCA E LA REPUBBLICA SOCIALISTA FEDERALE DI
JUGOSLAVIA E LE REAZIONI DELLA REPUBBLICA DEMOCRATICA TEDESCA

SINTESI

Il saggio tratta i rapporti diplomatici tra la Repubblica Federale Tedesca e la Repubblica Socialista Federale di Jugoslavia e quelli tra la Repubblica Democratica Tedesca e la Repubblica Socialista Federale di Jugoslavia alla fine degli anni sessanta. Dopo l'istituzione di relazioni diplomatiche tra la Repubblica Federale Tedesca e la Jugoslavia, il 30 gennaio 1968, la Repubblica Democratica Tedesca avviò un'offensiva diplomatica con l'obiettivo di raggiungere il proprio riconoscimento da parte di numerosi stati. In

questo dovrebbe aiutarla la Jugoslavia, ma dopo i fatti cecoslovacchi dell'agosto 1968 i rapporti tra i due paesi si raffredarono molto, mentre le relazioni tra la Repubblica Federale Tedesca e la Jugoslavia incominciarono a fiorire.

Parole chiave: Repubblica Democratica Tedesca, Repubblica Federale Tedesca, Repubblica Socialista Federale di Jugoslavia, rapporti diplomatici, dottrina Hallstein, Willy Brandt

UVOD

Približevanja Zvezne republike Nemčije (ZRN) in Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) so tekla počasi, skrito pred očmi javnosti in previdno, vendar neprekinjeno. Toda že januarja 1967, potem ko je 1. decembra 1966 novi zunanji minister v vladi Kurta Georga Kiesingerja postal Willy Brandt, so v ZRN javno in uradno spregovorili o možnosti ponovne navezane diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Zvezni kancler Kiesinger je namreč o tem spregovoril na tiskovni konferenci o nemški zunanji politiki za tuje novinarje 20. januarja 1967 v Bad Godesbergu. Na vprašanje novinarja, ali je zvezna vlada res pripravljena navezati diplomatske stike z Jugoslavijo, kljub temu, da je ta priznala Nemško demokratično republiko (NDR) in ali je res prišlo, kot se je govorilo, do zadevnih pogovorov z njo, je odgovoril sicer v diplomatskem jeziku, vendar je bilo iz odgovora povsem jasno, da ima ZRN tak namen: ».../ Če bodo dovoljevale okoliščine, da. Dejstvo, da so te države priznale vzhodni Berlin [torej nič več »Pankow« ali »SZB« op. a.] nas postavlja pred poseben problem. Rešiti ga moramo poskusiti na pragmatičen način ob vzajemnem spoštovanju pravnih stališč. Pod temi pogoji in danostmi smo seveda pripravljene tudi z Jugoslavijo normalizirati odnose, saj nas z njo povezujejo zelo mnoge praktične povezave /.../«¹

Konec leta 1967 so diplomatska tipanja že prinesla jasne odločitve. Nemška zvezna vlada je namreč 13. decembra sprejela sklep, da pooblasti zunanjega ministra Willyja Brandta, da začne pogajanja o ponovni navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Vendar z pomembnim in izključujočim zadržkom, da ne bodo priznali jugoslovanskih zahtev iz naslova povračila za storjene zločine v drugi svetovni vojni (Wiedergutmachung) in da je pri pogajanjih to treba jugoslovanski strani jasno poudariti. Zaključni pogovori so bili v Parizu konec januarja 1968 in zadnjega v mesecu so bili diplomatski odnosi med državama ponovno vzpostavljeni.²

Običajno raziskovalci naslovne tematike menimo, zlasti pa so tako menili v NDR, da je pomenila navezava diplomatskih odnosov med ZRN in Romunijo leta 1967, posebej pa ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo konec veljavnosti Hallsteinove doktrine, pa tudi tako imenovanega »Alleinvertretungsanspruch«. Vendar

1 Aussenpolitik der BRD, dokument št. 79, 304.

2 O naslovni tematiki pričujoče razprave nimamo na razpolago tehtnejših raziskav. Več o navezavi diplomatskih stikov glej Nečak, 2010, o predhodnem obdobju pa Nečak, 2002, kjer so tudi navedni najbolj relevantni viri o jugoslovansko-nemških odnosih.

gre naše sklepanje nekoliko relativizirati. Najbrž ne gre dvomiti, da je kaj takega imel v mislih tudi Willy Brandt, ko se je odločal in uvajal svojo novo »Ostpolitik«. Vsaj gledano dolgoročno. Toda notranje politična situacija mu še zdaleč ni dovoljevala, da bi Hallsteinovo doktrino in »Alleinvertretungsanspruch« enostavno razglasil za presežena. Zato sta vsaj na formalni ravni postulata iz Adenauerjeve ere še kar nekaj časa ostala v veljavi in sta bila v praksi dokončno presežena pravzaprav šele v sedemdesetih letih, s podpisom tako imenovanih »vzhodnih pogodb« (Grundlagenvertrag) z NDR in odprtjem stalnih predstavništev obeh nemških držav, čeprav je tudi ob tem ZRN poudarjala, da ne gre za mednarodno pravno priznanje.

PONOVA NAVEZAVA DIPLOMATSKIH STIKOV MED ZRN IN SFRJ TER DIPLOMATSKA OFENZIVA NDR

Samo dan po objavi sklepa o obnovitvi diplomatskih odnosov med ZRN in Jugoslavijo, 1. februarja 1968, je bila zahodno nemška vladna delegacija, na čelu katere je bil zvezni kancler Kurt Georg Kiesinger, v gosteh pri italijanskem ministrskem predsedniku Aldu Moru. V delegaciji je bil tudi Willy Brandt, ki je imel glavno besedo pri zunanje političnih zadevah. Ena od pomembnih tem, o kateri je Brandt na pogovorih na široko spregovoril, je bila prav problematika ponovne navezave diplomatskih stikov z Jugoslavijo in z njo povezano uresničevanje nove »Ostpolitik«. Brandt je Moru s tem v zvezi »nalil čistega vina«. Svoje izvajanje je postavil na trditev, da je ZRN z navezavo diplomatskih stikov s SFRJ naredila korak naprej pri uresničevanju vzhodne politike. Toda Moskva in Varšava želita z zahtevo po priznanju »realnosti« ta njihova prizadevanja preprečiti. Te realnosti je ZRN ne more priznati, je podčrtal Brandt. Zatrjeval je, da ne Hallsteinove doktrine in ne »Alleinvertretungsanspruch« ne morejo opustiti in zvezna vlada mora stremeti k spremenitvi *statusa quo*. Od svojih partnerjev pa, da pričakujejo, da v zvezi z nemško vzhodno politiko in politiko popuščanja napetosti režimu v vzhodni Nemčiji ne bodo ne povečevali vrednosti, ne priznavali. Nedvoumno je Moru povedal, da bodo v Bonnu še naprej imeli vsako priznanje NDR za neprijazno dejanje. Obenem pa dejal, da je cilj njihove politike ustvariti vseevropsko mirovno ureditev, ki bo segla prek železne zaves. Posebej se je dotaknil odnosa NDR do vzhodne politike bonske vlade. Prepričan je bil, da je NDR ob njihovi vzhodni politiki nelagodno, saj čutijo, da s trdim stališčem do nje na dolgi rok ne bodo imeli uspeha. Zato zahtevajo vse ali nič t.j. priznanje. Bonska vlada pa, da je pripravljena vzpostaviti določene stike. Vsak trenutek se naj bi bil pripravljen pogovarjati o lajšanju človeških usod, o določenih dogovorih na gospodarskem področju, eden izmed konkretnih korakov v smeri približevanje pa je tudi predlog o odpovedovanju uporabe sile. V »zagovor« svoji vzhodni politiki je na koncu Moru pojasnil, da so se strahovi, da bo vladna vzhodna politika sprožila plaz priznanj NDR, pokazali kot neutemeljeni. Posebej trdo pa se je izrekel o problematiki »njegovega« Berlin. Zanj to ni le nemško vprašanje, temveč tudi vprašanje, ki ga morajo rešiti štiri velesile. Bonn se obvezuje le, da ne bo storil nič kar bi drugo stran provociralo – »kapitulirali pa tudi ne bomo«.³

3 Akten, Bd. 1, Deutsch-italienische Regierungsgespräche in Rom, 1./2. 2. 1968, 138–140.

Skratka ta prikaz Brandtovih izvajanj v Rimu je le še en dokaz, kako težko je uresničeval svojo vzhodno politiko, tako na zunanje političnem, kot, morda še bolj, na notranjepolitičnem področju. Pri tem se je pokazala vsa veličina njegovih političnih sposobnosti, ko je obenem s konkretnimi zunanje političnimi potezami pri uresničevanju svoje vzhodne politike v praksi omejeval učinke Hallsteinove doktrine in »Alleinvertstungsanspruch«, za notranjepolitično rabo pa zatrjeval, da se od njiju ne oddaljuje in ju ne postavlja pod vprašaj.

Eden prvih zunanjih pokazateljev konca trdnega vztrajanja zahodnonemške zunanje politike na načelih »Halsteinove doktrine« je pomenila navezava diplomatskih stikov z Romunijo leta 1967. Toda, ker je šlo za razmeroma nepomembno državo »vzhodnega lagerja«, ta navezava ni sprožila kakšne večje reakcije na strani NDR. Ko pa so bili, 31. januarja 1968, ponovno navezani diplomatski stiki med Jugoslavijo in ZRN, je bila reakcija Berlina burna. Pripravili so celo vrsto obširnih diplomatskih not, s katerimi so pojasnjevali zakaj so bili stiki spet navezani, opravičevali svojo politiko, potrjevali jugoslovansko politiko priznanja NDR, zlasti pa ostro napadali domnevno nadaljevanje zahodno nemške »Alleinvertungspolitik. Naslovnikom so jih predajali ali pošiljali v marcu in aprilu 1968. Zahodnim vladam praviloma preko svojih veleposlaništev v Moskvi, Budimpešti in Varšavi, latinskoameriškim državam preko Kube, Češkoslovaške (ČSSR) in Švice ter po pošti, vzhodnim vladam pa preko svojih veleposlaništev v teh državah, azijskim in afriškimi državam pa svojih trgovinskih predstavništev, generalnih konzulatov ali s prijateljsko pomočjo diplomatskih predstavništev vzhodnih držav v teh državah. Domala ni bilo države, ki jim ne bi poslali note, izjema so bile le Združene države Amerike, ki note ni prejela.⁴

Z njimi so v Berlinu vsaj posredno priznali poraz najpomembnejšega cilja njihovega diplomatskega delovanja v Beogradu – preprečitev ponovne navezave diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ, a so ga, zavitega v višje cilje morebitnega širšega mednarodnega priznanja NDR, poskušali prikazati kot zmago. Note vlade NDR so bile pravzaprav diplomatska ofenziva, s katero so hoteli že na začetku očrtniti novo Brandtovo, zahodno nemško »Ostpolitik«, iz »de facto« izničenja Hallsteinove doktrine in iz ponovne navezave diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN pa izvleči čim več priznanj NDR s strani drugih držav. Naslovnike, posebej tiste iz zahodno evropskih držav, so prepričevali, da se ZRN v resnici sploh ni odpovedala Hallsteinovi doktrini, le države je razdelila na tiste, ki »jim je dovoljeno« imeti diplomatske odnose z NDR in tiste, ki jim bodo to z ekonomskimi in političnimi pritiski onemogočili. ZRN je obtoževala, da želi spreminjati meje v Evropi in s tem rezultate druge svetovne vojne. Hvalila je politiko Jugoslavije do nemškega vprašanja, ki se je že pred desetimi leti pravilno odločila za politiko priznanja realnosti obstoja dveh suverenih nemških držav. Zahodno nemška politika »edinega zastopstva«, ki jo še vedno zastopajo v Bonnu, pa naj bi pomenila nevarnost za mir v Evropi, saj stremi za spremembo meja in na ta način zastruje napetosti na svetu. Vse to pa je v ZRN mogoče zaradi tega, ker v organih ZRN še vedno prevladujejo nacistične sile. Noto zahodno in severno evropskim državam so zato zaključili z besedami: »/.../ Da bi lahko na zahodno nemško vlado vplivali v smislu miru in varnosti, je ravno sedaj

4 PAAA, Bestand MfAA, Übergabe der Note der Regierung der DDR an andere Staaten zur Wiederaufnahme diplomatischer Beziehung zwischen Jugoslawien und der BRD, März – April 1968, C 815/70.

– potem, ko je zahodno nemška zvezna republika sama od sebe odpravila Hallsteinovo doktrino – potrebno in popolnoma uresničljivo, da bi to doktrino, ki je nevarna za mir, v celoti in dokončno pregnali iz bilateralnih odnosov in bi se vzpostavili normalni mednarodnopravni odnosi z Nemško demokratično republiko.«⁵

Na seji Politbiroja (PB) Centralnega komiteja Enotne socialistične partije Nemčije (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – SED) 6. februarja 1968, so v Berlinu pripravili seznam ukrepov, ki jih je treba v zvezi z ponovno navezavo diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ, izvesti na zunanjepolitičnem področju. Obsegal je devet točk. Dve sta neposredno zadevali Jugoslavijo. Ukrep števila dve je namreč predvideval, da naj minister za zunanje zadeve NDR Otto Winzer v drugi polovici marca povabi na obisk jugoslovanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve Marka Nikezića. Ukrep številka tri pa je nalagal veleposlanici NDR v Jugoslaviji Eleonori Staimer, da jugoslovanskega predsednika Tita v osebnem pogovoru informira o stališču partijskega vodstva in vlade NDR v zvezi s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter ga prosi za podporo pri zunanjepolitičnih ukrepih in diplomatskih korakih za izničenje Hallsteinove doktrine, posebej v arabskih in afro-azijskih državah.⁶ Negotovost in krhkost v vzhodnonemško jugoslovanskih odnosih je narekovala partijskemu in državnemu vodstvo, da je o tem pripravilo tudi »plan B«. V seznam ukrepov so namreč zapisali še drugo nalogo svoji veleposlanici, za primer če je Tito ne bi v doglednem času sprejel. V tem primeru naj bi veleposlanica Staimerjeva govorila z jugoslovanskim državnim sekretarjem Markom Nikezićem in mu izročila vabilo za obisk v NDR.⁷

Kako so zadolženi v NDR, da bi uresničili zahteve po pošiljanju diplomatskih not ob ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med SFRJ in ZRN, smo že zapisali. Uspeli pa so tudi uresničiti obe točki, ki sta se po sklepu PB SED neposredno dotikali Jugoslavije. Odnosi med obema državama v prvih mesecih leta 1968 še niso bili tako slabi, kot so bili po napadu petih vojska Varšavskega pakta na ČSSR avgusta 1968.

Glede na odnose med NDR in SFRJ na začetku druge polovice šestdesetih let ni bilo torej nič čudnega, da je jugoslovanski predsednik Tito sprejel veleposlanico NDR že 23.

5 PAAA, Bestand MfAA, Übergabe der Note der Regierung der DDR an andere Staaten zur Wiederaufnahme diplomatischer Beziehung zwischen Jugoslawien und der BRD, März – April 1968, C 815/70.

6 Maja 1968 so v Oddelku za jugovzhodno Evropo, sektorju za Jugoslavijo, berlinskega zunanjega ministristva pripravili celo predloge, kako naj bi Tito ob svojem obisku istega meseca v Alžiriji podprl vzhodnonemška prizadevanja po mednarodno pravnem priznanju, in sicer: a) alžirskim voditeljem naj bi predstavil jugoslovanske izkušnje z uporabo Hallsteinove doktrine proti SFRJ, posebej ekonomske aspekte; b) pojasnil jugoslovanske razloge za priznanje NDR in poudaril potrebo po vzpostavitvi normalnih diplomatskih odnosov z NDR; c) ob načrtovanem jugoslovanskem sprejemu, naj bi vodji trgovskega predstavništva NDR dodelil enak status kot drugim veleposlanikom, povabil pa naj bi ga tudi na kratek pogovor. Jugoslovanski veleposlaniki v arabskih državah naj bi prosili zunanje ministre držav gostiteljic za pogovor s ciljem, da bi na njem predstavili jugoslovanska stališča do navezave diplomatskih odnosov z ZRN in odnos SFRJ do NDR. Nadalje naj bi jugoslovanski diplomati v državah relativno nižjega ranga (Maroko, Libija, Tunizija, Sudan, Libanon), zastopnike NDR pri uradnih prireditvah obravnavali kot predstavnike vlade NDR in to v skladu z možnostmi, tudi demonstrirali (PAAA, Bestand MfAA, C 424/70). Vsekakor dvomim, da sta se Tito oziroma jugoslovanska diplomacija teh »predlogov« držala, kažejo pa na obupne poskuse NDR doseči mednarodno pravno priznanje.

7 SAPMO, DY 30J2/1153, Massnahmen auf aussenpolitischem Gebiet.

februarja 1968 in se z njo 40 minut pogovarjal o nastalem položaju v zvezi s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov med državama.⁸ Staimerjeva je dobila iz Berlina natančna navodila kaj so njene naloge pri pogovoru s Titom in kako naj jih izvrši. Dali so ji pravzaprav le dve nalogi: a) informirati Tita o stališčih vzhodno nemškega partijskega in državnega vodstva do obnove diplomatskih odnosov z ZRN in b) prositi ga za podporo SFRJ pri zunanjepolitičnih ukrepih in diplomatskih korakih NDR pri prebijanju Hallsteinove doktrine, posebej pri arabskih in afro-azijskih državah.⁹

Pogovoru je poleg veleposlanice in predsednika, prisostvoval tudi Titov generalni sekretar Vladimir Popović, odvijal pa se je v nemškem jeziku, brez prevajalca. Veleposlanica je imela nalogo, da Tita informira o stališču vzhodno nemškega državnega in partijskega vrha o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter ga prositi za pomoč pri uresničevanju zunanje političnih korakov NDR v zvezi s tem, posebej pri arabskih in afro-azijskih državah. Pri prepričevanju teh držav, kot že vemo, niso imeli nobenega uspeha in zato je veleposlanica Tita vprašala, ali je pri svojem zadnjem potovanju v stikih z različnimi državnimi poglavarji načel to temo. Tito ni ne pritrdil in ne zanikal. Odgovoril ji je le, da se strinja s tem, da bi Jugoslavija »v različnih in možnih oblikah« pri različnih državnih poglavarjih podpirala vzpostavitev diplomatskih odnosov z NDR. Strinjal se je tudi, da bi v Berlin odpotoval Marko Nikezić, kjer bi se z vzhodno nemškimi predstavniki pogovarjal o »določenih korakih«.¹⁰ Obljubil je le, da bo na predvidenem obisku v Združeni arabski republiki o tem govoril s predsednikom Naserjem, vendar zaradi težkega stanja v tej državi (poraz v tretji izraelsko arabski vojni junija 1967, op. a.) ne pričakuje kakšnega uspeha. Več pa pričakuje od pogovorov v Alžiriji, čeprav je ta država močno odvisna od Francije. Staimerjevo je še informiral, da bo to potovanje zaključil z obiskom Francije in ji potrdil, da bo o problematiki priznanje NDR takrat govoril tudi s francoskim predsednikom Charlesom de Gaullom.¹¹

Staimerjeva je predsedniku Titu predala še dva govora, ki sta jim pred ljudsko skupščino v zvezi s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ ter bojem za izničenje Hallsteinove doktrine, ki naj bi kot rezultat prinesel široko priznanje NDR, v ljudski skupščini imela Walter Ulbricht in Otto Winzer. Tito je o tem dejal:

-
- 8 PAAA, Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Präsidenten der SFRJ, Genossen Josip Broz Tito, am 23. 2. 1968.
- 9 PAAA, Bestand MfAA, C 422/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien, Stellungnahme der DDR und der sozialistischen Länder zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der BRD und Jugoslawien, Jan.-Apr. 1968. Konzeption für ein Gespräch der Genossin Staimer mit Präsident Tito, začetek februarja 1968.
- 10 Marko Nikezić je res odpotoval v Berlin. Aprila leta 1968 je odšel na uradni obisk. Beograjsko veleposlanštvo NDR je v kvartalnem poročilu v Berlin poročalo, da je bil obisk posebnega pomena in je ponovno okrepil strinjanje obeh držav na načelni ravni o mnogih vprašanih trenutnega mednarodnega položaja. Obisk Marka Nikezića so ocenjevali kot izraz interesa SFRJ za nadaljnji razvoj prijateljskih odnosov z NDR (PAAA, Bestand MfAA, Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/SFRJ. Berlin 4. 7. 1968).
- 11 PAAA, Bestand MfAA, Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/SFRJ. Berlin 4. 7. 1968, op. 121.

»Mogoče je bilo izbrati le eno. Ali vzpostavitev brez pogojev, kar pomeni, da je bilo treba tudi svoje odložiti, ali pa pristati na obojestranske pogoje. To je bilo za Jugoslavijo nesprejemljivo.«¹² Poudaril je še, da bodo vsa odprta vprašanja na jugoslovanski strani postavili sedaj, ko so diplomatski odnosi spet vzpostavljeni. Nekako v smeri podpore vzhodno nemških stališčem in pričakovanjem je Tito Staimerjevi dejal, da je ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov morala biti za ZRN dokaj boleča (blamabel), saj so se v meddržavnih odnosih znašli tam kjer so bili pred desetimi leti. Zatrdil ji je, da je in bo to dejstvo izrabil pri pogovorih v različnih državah in v tej zvezi opozoril na to, da ».../ vrag ni tako črn, kot se ga slika.«¹³

OHLADITEV ODNOSOV MED SFRJ IN NDR

Po napadu sil Varšavskega pakta na ČSSR so se odnosi zelo zaostri, celo zamrznili in kar nekaj časa ni bilo nič z jugoslovansko podporo vzhodno nemškim nameram in stališčem, pa tudi do načrtovanih obiskov ni prišlo. Kako slabi so bili odnosi v tem času nam slikovito priča sama veleposlanica NDR v Beogradu Staimerjeva. V začetku novembra 1968 je namreč v Berlin poslal kar pet strani dolgo, strogo zaupno poročilo o pogovoru ali boljše rečeno verbalnem napadu, ki ga je doživela s pomočnikom jugoslovanskega zunanjega ministra Miloradom Pešićem na sovjetskem sprejemu za diplomate ob obletnici oktobrske revolucije.¹⁴ Poročala je, da je skoraj ob koncu sprejema k njej pristopil pomočnik jugoslovanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve. Vidno razburjen jo je takoj napadel, češ da si nikoli ni predstavljal, da bo NDR oziroma SED na tak način napadla Jugoslavijo. Poudarjal je, da je Jugoslavija storila vse v podporo boja NDR proti zahodni Nemčiji in njenemu prisvajanju edinega zastopstva (Alleinvertretungsanmassung). Zatrdil ji je, da ne razume, kako je sedaj naenkrat mogoče, da je vse v Jugoslaviji slabo in to po tem, ko so se odnosi med državama tako dobro razvijali in je bilo v partijskih študijskih komisijah toliko pozitivnih razprav. Nato pa zabrusil, da je stanje zdaj enako kot leta 1948.

O kakšni pomoči Jugoslavije pri priznavanju NDR s strani drugih držav ni bilo niti misliti. Jugoslavija je namreč ta čas živela v strahu pred mogočo »bratsko intervencijo« s strani sil varšavskega pakta, katerega sestavni del je bila tudi NDR. To je namreč čas tako imenovane Brežnjeve doktrine o omejeni suverenosti in nevarnost napada je bila realna, čeprav jo je sovjetska stran zanikala.

Skratka odnosi med obema državama so bili na ničli: pogledi na aktualna dogajanja znotraj socialističnega bloka in na intervencijo na ČSSR zelo različni, jugoslovanski strah pred češkoslovaško usodo vidno prisoten, NDR se je spet pokazala kot najbolj veren izvrševalec sovjetske politike, jugoslovanski odnos do sovjetskega tabora pa je bil zelo podoben tistemu iz leta 1948. Konec leta 1968 ni bilo niti sledu o kakršni koli aktivni pomoči

12 PAAA, Bestand MfAA, Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/SFRJ. Berlin 4. 7. 1968.

13 PAAA, Bestand MfAA, Quartalsinformation II/68 über die Beziehungen DDR/SFRJ. Berlin 4. 7. 1968.

14 PAAA, Bestand MfAA, VS – 58a, Beziehungen DDR-SFR Jugoslawien und SFRJ zu anderen Staaten, 1967 – 1975, Vermerk über die Unterredung der Genossin Staimer mit dem Gehilfen des Staatssekretärs fuer Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Pešić auf dem sowjetischen Empfang am 7. 11. 1968.

Jugoslavije pri priznavanju NDR s strani drugih držav in izrabljanju ponovne navezave diplomatskih stikov med ZRN in SFRJ, na drugi strani pa se množili dvomi o umestnosti jugoslovanskega priznanja NDR leta 1957.

Vladajoči krogi v NDR so odnos Jugoslavije do češkoslovaških dogodkov neposredno povezovali z bonško »Ostpolitik« do Jugoslavije. V analizi, ki so jo o tem pripravili v zunanjem ministrstvo, so najprej ugotavljali, da se je po 21. avgustu 1968 bonška politika o normalizaciji odnosov z vzhodnim blokom močno koncentrirala na SFRJ in tudi opazno intenzivirala. Menili so, da se je to zgodilo na eni strani zato, ker je »Ostpolitik« z »ukrepi pomoči petih socialističnih držav Češkoslovaški« doživela težek poraz in je bil zato potreben določen zasuk. Na drugi strani pa je SFRJ s svojo antisovjetsko in antisocialistično politiko glede »ukrepov pomoči ČSSR«, ponudila ZRN res ugodne možnosti za nadaljnjo forsiranje take politike. Po 21. avgustu so opazili, tako so jo imenovali, »taktično modifikacijo bonške Ostpolitik« do Jugoslavije, ki so jo po njihovem mnenju opredeljevali trije trendi: 1. zagotovitev takojšnjih materialnih prednosti; 2. opustitev diskriminacijskega pritiska na SFRJ in 3. opustitev »neobhodnih« zahtev.

V dokaz trenda št. 1 so navajali odobritev 300 milijonskega kredita nemških mark, ki je bil rezultat dogovora med generalnim guvernerjem jugoslovanske Narodne banke ter zahodno nemškimi predstavniki Blessingom, Schillerjem in Straussom. Nadalje sklenitev oziroma utiranje poti sporazumom na industrijskem področju, ki naj bi zagotovo bolj koristili jugoslovanski kot nemški strani. Kot znak popuščanja s strani ZRN pa so v NDR označili tudi 100 % povišanje izvoza jugoslovanskih tekstilnih izdelkov in v vinu ter pri sklenitev trgovskega sporazuma.

Drugi trend so dokazovali predvsem s sklenitvijo več sporazumov iz naslova socialnega varstva in zaposlovanja jugoslovanskih »gastarbajterjev«, ki da jih je doslej ZRN diskriminirala. Med koncesijami Jugoslaviji pa so omenjali tudi sklenitev trgovskega sporazuma in popustljivejše stališče do jugoslovanskih zahtev v zvezi z odnosom Evropske gospodarske skupnosti do Jugoslavije.

Tretji trend pa po mnenju Berlina zaznamuje odstop ZRN od do tedaj nujnih zahtev v bilateralnih odnosih. Kot eno najpomembnejših takih zahtev so označili zahtevo po vključenju tako imenovane »Berlinske klavzule« v vse bilateralne pogodbe. Ta klavzula namreč v kulturni sporazum med obema državama ni prišla. Prav tako naj ZRN ne bi več vztrajala na ustanovitvi podružnice Goethe inštituta v Jugoslaviji, ampak naj bi se zadovoljila z ustanovitvijo informacijskega centra. Vse to naj bi bila ZRN pripravljena storiti zato, da bi navzven pokazala učinke svoje »Ostpolitik«. ¹⁵ Berlinska ocena stanja odnosov med ZRN in SFRJ je mnogo preveč enostranska in kljub temu, da navedena dejstva v njej držijo, ne vzdrži resnejše kritike. Vsi koraki v odnosu ZRN do Jugoslavije so bili namreč vsaj nakazani, če že ne dogovorjeni že na junijskem obisku zunanjega ministra Willyja Brandta v Jugoslaviji in zato ne morejo biti posledica »antisovjetske in antisocialistične« politike Jugoslavije v zvezi s češkoslovaškimi dogodki in tudi ne posledica »težkega poraza« bonške Ostpolitik zaradi istih dogodkov.

15 PAAA, Bestand MfAA, C 1172/72, SOE/Jugoslawien, Beziehungen Jugoslawiens zur BRD auf ausserpolitischem und wirtschaftlichem Gebiet, 1966–1970.

Pričakovano mirnejše in manj hlastno, a vendar dokaj presenetljivo zadržano so na problematiko agresije petih sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško ter reakcijo Jugoslavije nanjo, reagirali v Bonnu. V dokumentu za redno razpravo o stanju (Lagebesprechung), ki govori o reakciji vzhodnoevropskih držav na razvoj v ČSSR po 21. avgustu 1968, so opisali tudi jugoslovansko reakcijo na te dogodke. Zanimivo je, da so prvo reakcijo Romunije ocenili za mnogo ostrejšo, kot jugoslovansko. Romunski vodja Nicolae Ceaușescu naj bi z najostrejšimi besedami zahteval umik čet in izjavil, da sta bila z vdorom poteptana pravo in suverenost. Jugoslovanska reakcija pa je bila po oceni bonskih diplomatov na začetku zmerna, kasneje pa so se stališča zaostрила. Prelomen pomen pri odnosu Jugoslavije do češkoslovaških dogodkov so pripisali jugoslovanski vladi izjavi z dne 22. avgusta 1968, v kateri je bila intervencija odločno obsojena. Podoben pomen so pripisali govoru Tita, ki ga je imel naslednjega dne pred Centralnim komitejema Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) in v katerem je agresijo označil kot improvizirani napad, ne da bi se prej posvetovali z legalno vlado. Čez nekaj mesecev, nekako novembra 1968, pa so zahodno nemški diplomati ocenili, da so postala jugoslovanska stališča mnogo previdnejša. Kot dokaz so navajali izjavo jugoslovanskega zunanjega ministra Marka Nikezića italijanskemu veleposlaniku v Beogradu, češ da oblikovanje češkoslovaške vlade v Jugoslaviji ne pride v poštev.¹⁶ Na drugi strani pa so ugotavljali, da v Beogradu previdno čakajo na izid pogajanj v Moskvi, jugoslovansko časopisje pa je v tem času naenkrat začelo ostreje napadati ZRN. Menili so, da so bili motivi za očitke o zahodno nemškem revanšizmu in povratku hladne vojne v izjavah zahodno nemškega zveznega kanclerja Kiesingerja, povezanih s položajem severnoatlantskega zavezništva (North Atlantic Treaty Organization – NATO). Kakorkoli, za bonske ocenjevalce reakcije Jugoslavije na češkoslovaške dogodke, se napadi jugoslovanskega tiska konec leta 1968 niso domala v ničemer razlikovali od tistih polemik, ki sta jih sprožala vzhodni Berlin in Moskva. Prepričani so bili, da poskuša Jugoslavija z napadi na ZRN omiliti napetosti s Sovjetsko zvezo. Na ta način se želijo približati sovjetski politiki, ne da bi škodili praškim reformistom. Opozarjali so, da mora ZRN biti pripravljena, da se bo taki politiki omilitve napetosti s Sovjeti, priključila tudi Romunija.¹⁷

Zelo težko so se v NDR tudi odmikali od ostrih kritik in stališč do notranjepolitičnega razvoja v SFRJ in njene zunanje politike ter s tem tudi do odnosov z Jugoslavijo, saj so jih zapisali tudi v podrobno oceno dela in sklepov 9. kongresa ZKJ marca 1969. Sklepno so namreč zapisali: »/.../ Nadaljevanje nacionalistične ZKJ in poudarjanje proti sovjetske usmerjenosti, se ZKJ še naprej postavlja proti proletarskemu internacionalizmu in se tako sama izolira od komunističnega svetovnega gibanja in od socialističnih bratskih držav. S takim zadržanjem in aktivnostjo ZKJ škodi naporom komunističnih in delavskih poenotnosti in enovitosti v boju proti imperializmu /.../ Izhajajoč iz ocene 9. kongresa in skladno s sklepom Politbiroja [SED op. a.] z dne 24. septembra 1968 o razvoju odnosov z SFRJ, se ponujajo naslednji sklepi: 1. Obstoječe strinjanje pri delu mednarodnih odnosov

16 V času napada na ČSSR je bilo na dopustu v Jugoslaviji kar nekaj visokih češkoslovaških politikov.

17 PAAA, Bestand 42, Zwischenarchiv, Lfd. 984, Lagebesprechung, Reaktion der osteuropäischen Staaten auf die Entwicklung in der ČSSR seit 21. 8. 1968, 27. 11. 1968 [?].

(kot, obstoj dveh nemških držav, dokončnost meja v Evropi) je treba izrabiti pri realizaciji naših zunanjepolitičnih koncepcij. 2. Ne dopustiti razširjanja jugoslovanskih revizionističnih pogledov v NDR. 3. Delovanje zunanje propagande (Auslandsinformation) NDR v Jugoslaviji je treba, upoštevajoč jugoslovanske danosti, kar se da razširiti /.../«. ¹⁸

Na »klevetniško« politiko SFRJ pa so v NDR reagirali tako rekoč takoj. 30. avgusta 1968 je namreč zunanje ministrstvo, v smislu revizije odnosov z Jugoslavijo po 21. avgustu 1968, pripravilo seznam takojšnjih ukrepov pri odnosih z Jugoslavijo. Predvideli so takojšnjo odložitev: sklenitve sporazuma o odpravi vizumov, ustanovitve čitalnice NDR v Beogradu in pripravljalnih del za sklenitev sporazuma o socialnih zadevah in o sodelovanju na področju atomske energije. Začasno, do dokončne odločitve, so zapovedali ustavitev izmenjave delegacij med ZKJ in SED, med narodnima frontama (v mislih so imeli Socialistično zvezo delovnega ljudstva – SZDL – v Jugoslaviji in Narodno fronto v NDR), sindikati in drugimi masovnimi organizacijami, začasno pa je bil storniran tudi razvoj odnosov med vzhodno nemškimi in jugoslovanskimi mesti. Dodatno so predvideli ponovno preverjanje vseh, ki potujejo v Jugoslavijo, ponovno uvedbo ministerialnega dovoljenja zanj in obravnava takega potovanja, kot potovanje v »kapitalistično tujino«. Edino na področju ekonomskega sodelovanja niso preveč zaostrovali položaja. Direktiva je namreč določala, da se naj nadaljujejo priprave na udeležbo na zagrebškem sejmu, nadaljujejo pa naj se tudi priprave na sklenitev pogodbe o največjih ugodnostih v trgovini in prometu.¹⁹ Kakšne velike škode ti ukrepi, tudi če bi jih striktno izvajali, Jugoslaviji niso mogli povzročiti in kažejo predvsem nemoč NDR.

NDR se je torej očitno zelo težko sprijaznila z novo nastalim položaj po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ. Češkoslovaški dogodki so ji preprečili, da bi lahko iz njega poskušala izvleči kar največ v smislu širšega priznanja in do konca Titove Jugoslavije se odnosi med NDR in SFRJ niso bistveno izboljšali, medtem ko so odnosi med ZRN in Jugoslavijo doživljali svoj razcvet.

18 PAAA, Bestand MfAA, C 1422/70, Einschätzung des IX Parteitages des Bundes der Kommunisten Jugoslawiens, marec 1969.

19 PAAA, Bestand MfAA, C 1442/70, Abt. Südosteuropa, Sektion Jugoslawien Entwicklung der Beziehungen der DDR und Jugoslawien, Nov. 1965–Dez. 1969.

REESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY AND THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND THE REACTION OF THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC TO IT

Dušan NEČAK

University of Ljubljana za v Ljubljani, Faculty of arts, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

e-mail: dusan.necak@guest.arnes.si

SUMMARY

The paper is based on primary sources and deals with the reaction of the German Democratic Republic (GDR) to the reestablishment of diplomatic relations between the Federal Republic of Germany (FRG) and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) at the end of January 1968. When it became clear that the so-called Hallstein doctrine from 1957 and the related interruption of diplomatic relations between FRG and SFRY did not bring the eager results, the end of 60-ies brought a prudent approach between the two countries aiming for a reestablishment of diplomatic relations. After several months of secret conversations in Paris diplomatic relations were reestablished on January 30, 1968. Merely a day after announcing the resuming of diplomatic relations between FRG and Yugoslavia, on February 1, 1968, the West German government delegation, led by Georg Kiesinger, was visiting the Italian Prime Minister Aldo Moro. Willy Brandt, spokesman of foreign political affairs, was part of the delegation as well. One of the most important subjects Brandt widely discussed was right the issue of the reestablishment of diplomatic contacts with Yugoslavia and the associated realization of the new »Ostpolitik«. Brandt, telling the plain truth to Moro, argued that with the establishment of diplomatic contacts with SFRY, FRG made a step forward in carrying out the policy of the east. Hereinafter the paper is focused on East German diplomatic offensive after the announcement of reestablishment of diplomatic contacts between FRG and SFRY. Namely, from that defeat Berlin tried to make victory, as if to say they were always claiming that Hallstein's doctrine had been a mistake and that the recognition of the reality of two German states indeed has to be admitted. For this purpose the Socialist Unity Party of Germany (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – SED) also envisaged a pressure on Yugoslav politicians headed by Tito, in order that they would contribute to the fulfillment of their requests and intentions. Tito, being very careful about that, was promising nothing to the East German ambassador in Belgrade. However, everything changed after the invasion of Warsaw pact troops on Czechoslovakia in August 1968. As known both countries had completely different opinions and relations between GDR and SFRY exceedingly cooled down. The envisaged support of Yugoslavia from Berlin for a wider international recognition of GDR consequently failed and despite the East German planning of amelioration of relations these remained thaw, however by no means closely friendly. GDR obviously found it difficult to accept the new situation after the reestablishment of diplomatic relations between Bonn and Belgrade. The events in Czechoslovakia made impossible for her to draw out the most and to the very end of Tito's Yugoslavia the

relations between GDR and SFRY did not improve significantly, while relations between FRG and Yugoslavia were flourishing.

Key words: German Democratic Republic, Federal Republic of Germany, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, diplomatic relations, Hallstein doctrine, Willy Brandt

VIRI IN LITERATURA

Akten – Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1968. Herausgegeben im Auftrag des Auswärtigen Amtes vom Institut für Zeitgeschichte. München, R. Oldenbourg Verlag, Hauptherausgeber Hans Peter Schwarz, Mitherausgeber Helga Haftedorn, Klaus Hildebrand, Werner Link und Rudolf Morsey, Bd. I., 1997.

Aussenpolitik der BRD – Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Dokumente von 1949 bis 1994. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1995.

PAAA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin.

SAPMO – Stiftungs Archiv der Parteien und Massen Organisationen der DDR im Bundensarchiv, Berlin.

Nečak, D. (2002): Hallsteinova doktrina in Jugoslavija. Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Nečak, D. (2010): »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1966-1974). Ponovna vzpostavitev diplomatskih stikov med Zvezno Republiko Nemčijo in Jugoslavijo. V: Čepič, Z. (ur.): Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 183–230.